

Emevîler Döneminde Sıradışı Bir Hanedan Mensubu: Komutan, İsyanıcı ve Sığınmacı
Süleyman b. Hişâm
An Unconventional Member of the Umayyad Dynasty: Commander, Rebel and Refugee
Sulaymân b. Hishâm

Mustafa Erdemir

Araştırma Görevlisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı.

Hatay/Türkiye

mustafa.erdemir@mku.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-1394-0272>

<https://ror.org/056hcg41>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi: 07/10/2025
Kabul Tarihi: 13/11/2025
Yayın Tarihi: 23/12/2025

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 07/10/2025
Accepted : 13/11/2025
Published : 23/12/2025

Atıf

Erdemir, M. (2025). Emevîler Döneminde Sıradışı Bir Hanedan Mensubu: Komutan, İsyanıcı ve Sığınmacı Süleyman b. Hişâm, Antakiyat, 8(2), 130-144

Citation

Erdemir, M. (2025). *An Unconventional Member of the Umayyad Dynasty: Commander, Rebel and Refugee Sulaymân b. Hishâm*, Antakiyat, 8(2), 130-144

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. İntihal.net - Turnitin

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. İntihal.net - Turnitin

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Mustafa ERDEMİR

This study does not require ethics committee approval and the data used has been obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and all studies used were indicated in the bibliography. It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies used are cited in the bibliography. Mustafa ERDEMİR

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

ilahiyyatdergi@mku.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öz

Bu çalışmada Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in oğlu Süleyman b. Hişâm'ın siyasi ve askerî faaliyetleri kronolojik bir çerçevede ele alınmaktadır. Kaynaklarda doğum tarihi ve çocukluğu hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, onun özellikle babasının halifeliği döneminde önemli görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Hac emirliği ve Bizans'a düzenlenen seferlerdeki komutanlıklarıyla öne çıkmıştır. Velîd b. Yazîd döneminde ağır bir şekilde cezalandırılmış ve hapsedilmiştir. Yazîd b. Velîd döneminde ise isyan hareketlerinin bastırılmasında yer almış, Filistin ve Ürdün'ün itaat altına alınmasında etkin rol oynamıştır. İbrahim b. Velîd döneminde, Mervân b. Muhammed'e karşı yürütülen askerî harekâtlarda yer almış; daha sonra Humus'ta Mervân'a karşı isyan etmiş, ancak bu mücadeleyi kaybederek mağlup olmuştur. Süleyman, ilerleyen süreçte Hâricî lideri Dahhâk b. Kays'ın safına katılarak Mervân'a karşı mücadeleye devam etmiştir. Ancak bu ittifak da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Abbâsîlerin iktidarı ele geçirmesinin ardından Halife Ebü'l-Abbâs'a sığınmış ve kısa süreli bir himayeye mazhar olmuşsa da nihayetinde onun tarafından öldürtülmüştür. Çalışma sonucunda, Süleyman'ın yalnızca hanedan içi rekabetlerde değil, aynı zamanda dönemin genel siyasi mücadelelerinde de etkili bir rol üstlendiği görülmüştür. Süleyman b. Hişâm'ın hayatı, Emevîlerden Abbâsîlere geçiş sürecinde yaşanan siyasi gerilimleri ve bu süreçte bireysel aktörlerin üstlendikleri rolleri yansıması bakımından dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Emevîler, Süleyman b. Hişâm, Komutan, İsyanıcı.

Abstract

This study examines the political and military activities of Sulaymân b. Hishâm, the son of the Umayyad caliph Hishâm b. 'Abd al-Malik, within a chronological framework. Although the sources do not provide sufficient information about his date of birth and childhood, it is understood that he assumed significant responsibilities particularly during his father's caliphate. He came to prominence through his appointment as commander of pilgrimage expeditions and his leadership in military campaigns against Byzantium. During the reign of al-Walîd b. Yazîd, he was severely punished and imprisoned. In the period of Yazîd b. al-Walîd, he took part in suppressing insurgent movements and played an effective role in bringing Palestine and Jordan under control. During the caliphate of Ibrâhîm b. al-Walîd, he participated in military operations against Marwân b. Muḥammad; subsequently, he rebelled against Marwân in Ḥimş but was defeated and lost this struggle. In the following period, Sulaymân continued his opposition to Marwân by joining the ranks of the Khârijite leader al-Ḍaḥḥâk b. Qays. However, this alliance also ended in failure. After the 'Abbâsids seized power, he sought refuge with the caliph Abū al-'Abbâs and was granted temporary protection; nevertheless, he was ultimately executed on his orders. As a result of the study, it is observed that Sulaymân played an influential role not only in intra-dynastic rivalries but also in the broader political struggles of the period. The life of Sulaymân b. Hishâm constitutes a noteworthy example in that it reflects the political tensions experienced during the transition from the Umayyads to the 'Abbâsids and illustrates the roles assumed by individual actors in this process.

Keywords: Islamic History, Umayyads, Sulaymân b. Hishâm, Commander, Rebel.

GİRİŞ

Hayatının ilk dönemi hakkında çok az bilgi bulunan Süleyman b. Hişâm, Emevî halifelerinden Hişâm b. Abdülmelik'in oğludur. Annesi bir cariye olan Ümmü Hakîm'dir. Süleyman'ın doğum tarihi, doğum yeri ve çocukluk dönemiyle ilgili kaynaklarda bilgi tespit edilememiştir. Onun hayatına dair bilgiler daha çok yaşadığı siyasi ve askerî olaylarla

alakalıdır. Süleyman b. Hişâm'ın, dönemin önde gelen âlimlerinden Atâ, Zührî ve Katâde'den ders aldığı; fıkıh bilgisinin derin, edebî yeteneğinin ve şiir kaleminin ise güçlü olduğu ifade edilmiştir. Dokuz erkek kardeşi bulunduğu nakledilmektedir. Bunlar arasında özellikle Muâviye dikkat çekmektedir. "Emevî Kartalı" lakabıyla tanınan Muâviye, babasının hilafeti döneminde yaz seferlerinde ordu komutanı olarak görev yapmış ve onun kumandasında birçok hisar fethedilmiştir.

Klasik kaynaklarda siyasi faaliyetleriyle alakalı geniş malumat bulunan Süleyman b. Hişâm'ın hayatını, Batı'da veya Arap dünyasında müstakil olarak ele alan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Türkiye'de ise Emevîler dönemini anlatan çalışmalarda veya Süleyman'ın çağdaşı olan Emevî halifeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda onun faaliyetlerine oldukça az yer verilmektedir.¹ Bu hususlar göz önünde bulundurularak, alandaki mevcut çalışmaların eksikliklerini gidermek ve konuya daha kapsamlı bir katkı sunmak amacıyla, bu çalışmada Süleyman b. Hişâm'ın hayatı ve faaliyetleri ayrıntılı bir biçimde incelenmektedir. Çalışmada klasik kaynaklar kronolojik olarak taranmış; elde edilen bilgiler halifelerin dönemleriyle ilgili başlıklara ayrılarak tasnif edilmiştir. Daha sonra bu bilgiler kronolojik olarak işlenmiştir. Süleyman b. Hişâm'la ilgili rivayetler, isnad ve içerik bakımından mukayeseli olarak değerlendirilmiş, farklı kaynaklardaki varyantlar birleştirilmiştir. Araştırma boyunca literatür taraması yalnızca klasik döneme değil, Emevî siyasî tarihiyle ilgili çağdaş akademik çalışmalara da dayanmıştır. Ancak Süleyman'ın hayatıyla ilgili bilgiler çoğunlukla Belâzürî'nin (ö. 279/892-93) *Ensâbü'l-eşrâf* adlı eseri ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dımaşk* adlı eserinde bulunmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel dayanağını bu iki eser oluşturmaktadır.

1. Siyasi ve Askerî Faaliyetleri

1.1. Hişâm b. Abdülmelik Dönemi

Süleyman b. Hişâm'ın faaliyetlerine dair tespit edebildiğimiz en erken bilgiler onun babası Hişâm b. Abdülmelik dönemine (105-125/724-743) denk gelmektedir. Babası onu 113/731 yılında hac emiri olarak görevlendirmiştir.² Bu yolculukta yanında İbn Şihâb ez-Zührî de bulunmaktadır. Süleyman Medine'ye vardığında, sabah namazı ve ikindiden sonra mescidde vaaz veren Ebû Hâzim ile görüşmüştür. O, Ebû Hâzim'e serveti hakkında soru

¹ Mesela bkz. İsmail Yiğit, *Emevîler (661-750)* (İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021), 105-133; Adnan Demircan, *Emevîler* (Beyan Yayınları, 2015), 90-101; İsmail Hakkı Atçeken, *Hişâm b. Abdülmelik'in Halifeliliği ve Şahsiyeti* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 34-259; Mücahit Yüksel, "İbrahim b. Velid'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi", *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2018), 65-77.

² Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Diyâ el-Umerî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1977), 345, 366; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk ve Silâtü Târîh et-Taberî* (Beyrut: Dârü't-Türâs, 1967), 7/89; Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, thk. Es'ad Dâğır (Kum: Dârü'l-Hicre, 1988), 4/304; Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Gûrâme el-Umrevî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 22/399; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 7/154; Hacı Ataş, *Hac Emirliği Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 177-178.

sormuş, Ebû Hâzim ise servetinin Allah’a olan güveni ve insanların ellerindekinden ümidini kesmiş olmak olduğunu ifade etmiştir.³

Süleyman’ın bu seyahat esnasında dinî şahsiyetlerle kurduğu temaslara yanı sıra, babasıyla olan yazışmaları da Süleyman’ın hayatına dair ipuçları sunmaktadır. O, bir mektup yazarak bindiği katırın yorulduğunu bildirip Halife’den kendisine yeni bir binek tahsis edilmesini talep etmiştir. Babası, gelen bu mektupta katırın yorgun olmasını Süleyman’ın hayvana gereken bakımı ihmal etmesine bağlamış; ona, öncelikle bineğini iyi besleyip gözetmesini ve ardından gerek görülürse kendisine yeni bir hayvan temin edileceğini bildirmiştir.⁴ Böylece Halife hem oğlunun sorumluluk almasını öğütlemiş hem de devlet idaresindeki tutumunu göstermiştir.

Hişâm döneminin dikkat çeken faaliyetlerinden biri de yaz seferleridir. Hişâm, bu seferlerde genellikle Ümeyye ailesinden gelen komutanlara görev vermiştir. Kardeşi Mesleme b. Abdülmelik, oğulları Muâviye ve Süleyman buna örnek olarak gösterilebilir. Nitekim 113/731 yılında Süleyman’ın Bizans topraklarına bir sefer düzenlediği ve bu sefer sırasında önemli bir Bizans kumandanını esir aldığı rivayet edilmektedir.⁵ Bunun yanında, 117/735 yılında Süleyman’ın sağ kanatta, kardeşi Muâviye’nin ise sol kanatta yer aldığı bir orduyla birlikte Doğu Roma topraklarına başka bir sefer düzenledikleri aktarılmaktadır.

Süleyman, 119/737 yılında Cezîre bölgesinden Bizans topraklarına sefere çıkmıştır. Ertesi yıl 120/738’de, yine bir yaz seferi düzenleyerek Sindire adlı kaleyi fethetmiştir.⁶ 122/740 yılında ise tekrar Bizans topraklarına girip bir grup Bizanslıyı kuşatma altına almış, ancak bu sırada Müslümanlar arasında açlık, kıtlık ve malların fiyatlarında ciddi artış gibi sıkıntılar baş göstermiştir.⁷ Ayrıca bu sefer sırasında Tokat’ın da fethedildiği ifade edilmektedir.⁸ Ardından 123/741 yılında bir başka yaz seferine öncülük etmiş,⁹ 124/741 yılında ise Bizans’a karşı düzenlediği yeni bir seferde III. Leon (717-741) ile karşılaşmış ve bu savaştan önemli ganimetler elde etmiştir.¹⁰ Kardeşi Muâviye’nin ölümünden sonra da yaz seferleri komutanlığına aslen atanmıştır.¹¹

1.2. Velîd b. Yezîd Dönemi

Hişâm b. Abdülmelik’in vefatından sonra halife olan Velîd b. Yezîd’in (125-126/743-744), Süleymân b. Hişâm’a karşı bir kini bulunmaktadır. Bu düşmanlığın kaynağı, Süleymân’ın Velîd’in babasına karşı onu yermesi ve görevden alınması ya da öldürülmesi yönünde

³ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 2001), 7/515; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 22/31, 400.

⁴ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzûrî, *Ensâbü’l-eyrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zirikli (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1996), 8/371.

⁵ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 22/398.

⁶ Taberî, *Tarih*, 7/139.

⁷ Enes Ensar Erbay - Mehmet Fatih Yalçın, “Gerçek ve Mit Arasında Abdullah el-Battal”, *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 55.

⁸ Ali Açık, “Tokat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/220. Bu bilgi klasik kaynaklarda tespit edilememiştir.

⁹ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 22/399; Rakiye Namal, *Roma ve Geç Antik Çağ’da Paphlagonia Hadrianopolis’i* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 124.

¹⁰ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1997), 8/130; Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi ve ‘Sâife’ Seferleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2 (2000), 2-17.

¹¹ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 22/398-399.

telkinlerde bulunması olmuştur. Velîd halifelik makamına geçtiğinde, geçmişteki bu tutumu unutmuyarak Süleymân'ı huzuruna çağırıp ona, "Sen, insanlar arasında bana en çok düşmanlık besleyen kimse değil misin? Benim hakkımda ileri geri konuşan sen değil misin?" diyerek ithamlarda bulunmuştur. Süleymân'ın bu sözlere karşı sert cevaplar vermesi üzerine Velîd, Süleyman'a 100 kırbaç vurdurmuş, saçlarını tamamen kazıtmış, üzerine yünden bir elbise giydirmiş ve ardından bedenine demir ağırlıklar bağlayarak onu son derece ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Ayrıca onu Amman'da hapse atmıştır.¹²

Süleyman'ın babası döneminde elde ettiği askeri başarılar ve hanedan içindeki saygınlığı Velîd b. Yezîd'i rahatsız etmiş olabilir. Zira hanedan üyesi birine aşağılayıcı cezalar vermesi, onun itibarını zedelemek ve hanedan içinde dezavantajlı hale getirmek amacıyla olabilir. Süleyman, Velîd b. Yezîd'in öldürülmesi üzerine hapisten çıkmış ve Amman'daki mallarını alarak Şam'a yönelmiştir. Yolculuğu sırasında Velîd b. Yezîd'in yönetimini lanetlemiş ve onu küfürle itham etmiştir. Hapisten kurtulmasının ardından Yezîd b. Velîd'e katılmış ve onun tarafından çeşitli savaşlarda emir olarak görevlendirilmiştir.¹³

1.3. Yezîd b. Velîd Dönemi

Bir ihtilal sonucu başa geçen Yezîd b. Velîd'in döneminde (126/744) Velîd b. Yezîd'in kanını talep etmek amacıyla Humus halkı isyan etmiştir. Velîd'in öldürülmesi üzerine Mervân b. Muhammed, Mervân b. Abdullah ve Ebû Muhammed es-Süfyânî şiddetli tepki göstermiş; özellikle Humus valisi olan Mervân b. Abdullah, şehir ahalisini Velîd'in kanını yerde bırakmamaya davet ederek hazırlık başlatmıştır. Ne var ki Ebû Muhammed es-Süfyânî ile aralarında bir anlaşmazlık çıkmış; bu sırada Humus'tan bazı önde gelen kişiler yanlarına topladıkları güçle ayaklanmış ve Mervân b. Abdullah'ı öldürerek başını mızrağa takmışlardır. Ebû Muhammed es-Süfyânî, olaydan haberdar olmuş ve gördükleri karşısında üzüntüsünü dile getirmiştir.¹⁴ Süfyânî'ye biat eden Humuslular, onun liderliğinde yola çıkmıştır. O, Humus bölgesindeki kalelerden Cûsiye kalesine ulaşarak burada konaklamıştır.¹⁵

Yaşanan gelişmeler kısa sürede merkezde yankı bulmuş, durumdan haberdar olan Halife Yezîd b. Velîd, Humus'taki isyanı bastırmak üzere Süleyman b. Hişâm ile Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i görevlendirmiştir. Süleyman, ordunun sağ kanadına komuta etmiştir.¹⁶ Söz konusu iki komutan, İkâb Tepesi'ne gelerek burada karargâh kurmuşlardır. Süfyânî ise Hişâm b. Abdülmelik tarafından inşa edilen Kutayfiyye-i Hişâm denilen yere gelerek orada konaklamıştır. Ardından Süleyman b. Hişâm, Süfyânî'nin üzerine yürümüş ve taraflar, Süleyman b. Abdülmelik'in inşa ettirdiği Süleymâniye'de karşı karşıya gelmişlerdir. Süfyânî, bu meydan savaşında direniş göstermişse de ordusu tarafından yalnız bırakılmış ve neticede esir düşmüştür. Ardından Halife Yezîd'in huzuruna çıkarılmıştır. Yezîd, onu Velîd'in

¹² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/169; Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, thk. Ebû'l-Kâsım İmâmî (Tahran: Surûş, 2000), 3/177; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 7/248.

¹³ Taberî, *Târih*, 2/262; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 3/195; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 22/395; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 3/669.

¹⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/203.

¹⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/204.

¹⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 25/7.

oğulları olan Hakem ve Osman ile birlikte hapse atmıştır. Ayrıca Yezîd b. Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ın da tutuklanarak onlarla birlikte zindana konulmasını emretmiştir.¹⁷

Yezîd b. Velîd döneminin bir diğer önemli olayı ise Filistin ve Ürdün halklarının isyanıdır. Bu gelişmeler üzerine Yezîd b. Velîd, Süleyman b. Hişâm'ı, Dimaşk ve Humus'tan toplanan ve Süfyânî taraftarlarından oluşan 84.000 kişilik bir orduyla Filistin üzerine göndermiştir. Süleyman, bu sefer sonucunda önce Filistin'i, ardından Ürdün'ü itaat altına almıştır.¹⁸

1.4. İbrahim b. Velîd Dönemi

Yezîd b. Velîd'in vefatıyla hilafete kardeşi İbrahim b. Velîd (126-127/744) geçmiştir. Yezîd b. Velîd döneminde ayaklanan ve sonrasında Halife'ye itaat eden Mervân b. Muhammed, İbrahim b. Velîd döneminde tekrar isyana kalkışmıştır. Mervân, bu isyana da Velîd b. Yezîd'in kanını talep etmek ve Yezîd b. Velîd tarafından hapsedilen çocuklarının haklarını gözetmek amacıyla kalkışmıştır. İbrahim'e yönelik biatin yeterli düzeye ulaşmamasını fırsat bilen Mervân, Cezire, Kinnesrîn ve Humus halkını etrafında toplayarak harekete geçmiştir. Bu gelişmelerin ardından İbrahim b. Velîd, kardeşleri Bişr b. Velîd ve Mesrûr b. Velîd'i Mervân'ın üzerine sevk etmiştir. Ancak Mervân, bu iki kardeşi esir almış ve beraberlerindeki askerî birlikleri de ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu mağlubiyetin ardından İbrahim, bu kez Süleyman'ı Dimaşk süvarilerinden oluşan bir birlikle Mervân'ın üzerine göndermiştir. Süleyman, 127/745 yılının Safer ayında Ba'lebek bölgesine bağlı Aynü'l-Cer mevkiinde karargâh kurmuştur.¹⁹

Mervân, Filistin halkına gönderdiği bir mektubunda Deyrûlebreş'te karargâh kurduğunu, Süleymân b. Hişâm'ın ise Aynü'l-Cer'e yerleştiğini belirtmiştir. Ayrıca mektubunda, kendisinin bizzat onun ordusunu takip ettirdiğini ve askerlerinin sayıca çok olduğunu ifade etmiştir. Bu mektubu bir haberciye teslim ederek Süleyman'ın birliklerinin geçtiği yola çıkmasını emretmiştir. Görev verilen kişi bu emri yerine getirmiş, fakat Süleyman'ın adamları tarafından yakalanarak onun huzuruna çıkarılmıştır. Süleyman mektubu okuyunca, "Ben Ebû Eyyûbüm! Mervân kaçtı. Allah'a yemin ederim ki onun bu hedefe ulaşmasına mâni olacağım!" diyerek karşılık vermiştir. Bu sırada Mervân, oğlu Abdullah'a sabah erkenden harekete geçeceğini söylemiş ve eğer Süleyman bu istikametten gelirse onunla çarpışmasını emretmiştir. Oğlunu kimsenin görmeyeceği sık ağaçlıklı bir mevkiye gizlemiştir. Mervân, çarşamba günü batı yolundan yola çıkarken, Süleyman da onun mektupta belirttiği güzergâha doğru yönelmiştir. Abdullah, oraya ulaşarak ordugahını kurmuş ve gelişmeleri babasına bildirmek üzere bir elçi göndermiştir. Ancak bu elçi, dönüş yolunda Süleyman'ın askerlerinin arasına düşmüştür. Durumu fark eden Süleyman, "Mervân bize

¹⁷ Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/204.

¹⁸ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Âlî b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Umar Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 4/310-311; Abdülaziz Duman, *Emevî Halifesi Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Hilafeti* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 44.

¹⁹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 246.

tuzak kurdu. Bunu, bizim ordumuzun onun ordusuna göre daha güçlü, daha zengin ve su kaynaklarına daha yakın olması sebebiyle yaptı” demiştir. Neticede Mervân, Süleyman’ın kuvvetleriyle girdiği savaşta üstün gelmiş; karşı ordudan pek çok kişiyi katletmiştir. Süleyman mağlup olarak Dimaşk’a çekilmek zorunda kalmış, Mervân onun mallarına el koymuş ve bunları kendi askerleri arasında ganimet olarak paylaşmıştır.²⁰ Mervân ise geçtiği beldelerden biat alarak ilerleyişine devam etmiş²¹ ve Câbiye Kapısı’ndan Dimaşk’a girmiştir. O, şehrin yukarı kesimlerinde konaklarken Velîd’in oğulları olan iki genç, Hakem ve Osman’ın cesetleri ile birlikte Yûsuf b. Ömer’in cesedi de kendisine getirilmiştir. Mervân, söz konusu cesetlerin defnedilmesini emretmiştir. Aynı zamanda Ebû Muhammed es-Süfyânî zincire vurulmuş halde huzuruna çıkarılmış, o da Mervân’a halifelik selamı vererek bağlılığını bildirmiştir.²²

Mervân’ın Dimaşk’a girdiğini fark eden Süleyman ve İbrahim, Tedmür’e kaçarak bir süre burada gizlenmişlerdir.²³ Şam bölgesi tamamen Mervân’ın kontrolüne geçince, Mervân Harran’a dönmüştür. Bu esnada, İbrâhim b. Velîd ve Süleyman b. Hişâm, Mervân’dan emân talebinde bulunmuş ve Mervân her ikisine de emân vermiştir. Onlar, Tedmür halkıyla birlikte Mervân’ın yanına gelerek biat etmişlerdir.²⁴ Her ikisi de Mervân’ın huzuruna çıkmış ve bu esnada İbrahim kendi rızasıyla hilâfetten feragat ettiğini beyan etmiştir.²⁵

1.5. Mervân b. Muhammed Dönemi

Mervân döneminde, Süleyman’ın Halife nezdinde önemli birisi olduğunu gösteren bazı olaylar yaşanmıştır. Mesela Mervân, 127/745 yılı Ramazan Bayramı gecesinde Hama şehrine gitmiş ve yanında kaynakların aktardığına göre, Mervânoğullarından en çok değer verdiği kişilerden biri olan Süleyman b. Hişâm da bulunmuştur. Nitekim Mervân, Harran’a geldiğinde Süleyman’a hürmet göstermiş, onun konumunu önemsediğini açıkça ortaya koymuştur. Bayram sabahı Mervân, halka bayram namazı kıldırması; bu esnada Süleyman’ın yanı sıra kendi oğulları da onunla birlikte hazır bulunmuştur.²⁶ Bu durum, Süleyman’ın aile içindeki nüfuzunun ve Mervân nezdindeki itibarının açık bir göstergesidir.

Mervân b. Muhammed, Rusâfe’ye doğru yola çıkınca, orada bulunan Süleyman b. Hişâm savaşa destek birlik hazırlamak için kalmak istediğini bildirerek Mervân’dan izin talep etmiştir. Mervân, bu isteği kabul ederek yoluna devam etmiş, Rakka’da konakladıktan sonra Karkîsiyâ’ya yönelmiştir. Bu esnada Abdurrahman b. Eyyûb ed-Dabbî adlı bir kişi, Süleyman’a gelerek “Sen Ca’dî (yani Mervân) denilen kişiden daha lâıksın” demiş; böylece onu hilâfet iddiasında bulunmaya ve Mervân’a karşı açıkça husumet beslemeye sevk etmiştir.

²⁰ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 9/199-200, 220-221; Zehebi, *Târihu’l-İslâm*, 3/358.

²¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, thk. Servet ‘Ukkâşe (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme, 1992), 368; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 8/232; Ya’kûbî, *Târihu’l-Ya’kûbî*, 246; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 57/329, 366.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/207.

²³ Hasan Kurt, “Mervân II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/228; G. R. Hawting, *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661–750* (London and New York: Routledge, 2000), 97.

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 13/208.

²⁵ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 9/224; İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 10/191.

²⁶ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 9/227.

Süleyman'ın Aynü'l-Cer Savaşı ve benzeri sebepler yüzünden Mervân'la bir hesaplaşma arayışında olduğu rivayet olunur; bu sebeple Mervân, Süleyman'ı görevinden almıştır. Bunun ardından Süleyman, Humus'a geçip halktan geniş bir destek elde etmiştir. Humuslular, ölümüne savaşacaklarını belirterek kendisine biat etmişlerdir.²⁷ Haberi alan Mervân da Karkîsiyâ'ya yaklaştığında, oğlunu büyük bir orduya kumandan atayarak Humus üzerine sevk etmiştir. Mancınıklar kurup şehri muhasara eden bu ordu, kısa zamanda Humus'u düşürmüştür. Süleyman b. Hişâm, müdafaanın sonuç vermediğini görünce Tedmür'e kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Mervân, Humus'un etrafındaki surları tamamen yıktırdıktan sonra ordusuyla bölgeden ayrılmıştır. Ne var ki Süleyman, Tedmür'de yeniden güç toplamak üzere harekete geçmiş; çeşitli eşkiya ve kaçakların da kendisine katılmasıyla etrafına hatırı sayılır bir kalabalık toplamıştır. Bu durumu işiten Mervân, bir orduyla Süleyman'ın bulunduğu yere yönelmiştir. Süleyman, önce Husâf bölgesinde bir başarı sağlasa da Mervân'ın ardı ardına yaptığı seferler sonucunda mağlûp olmuş ve bir kez daha geri çekilmek zorunda kalmıştır. İki taraf Sıffîn'in gerisindeki Merc denilen mevkide tekrar karşı karşıya gelmiş, ancak Mervân bu meydan muharebesinde de üstün gelmiştir. Esir alınan Süleyman taraftarlarının bir kısmı idam edilmiştir.²⁸ Sonuçta Süleyman, çeşitli bozgunlar yaşayarak gücünü yitirmiş ve Hâricîlerden Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî'ye sığınarak onun yanında yer almak zorunda kalmıştır.²⁹

Mervân'a karşı başlatılan önemli isyanlardan birisi Hâricî Dahhâk b. Kays'ın liderliğinde gerçekleştirilen harekettir. Dahhâk, Kûfe'yi ve çevresini ele geçirince Mervân'a yönelmiştir. Mervân da Dahhâk ile savaşmak üzere Irak'a gelmiştir. Ancak Süleyman'ın ayaklanmasıyla yukarıda bahsedilen Karkisiyye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu esnada Dahhâk, Cezîre'ye gelip Nusaybin'i kuşatmış, ancak ele geçirememiştir. Sonra Mervân'ın evinin bulunduğu Harran'a yönelmiştir. Mervân ise Süleyman tehlikesini bertaraf edince Harran'a gitmiş ve Dahhâk ile savaşarak onu öldürmüştür.³⁰ Rivayetlerden anlaşıldığına göre Süleyman bu isyan esnasında Dahhâk'ın yanında yer almaktadır. Zira Dahhâk'ın Mervân'a karşı başlattığı mücadelede, Şam'dan gelen bazı gruplar ile Zekvân kabilesine mensup toplulukların yer aldığı ordunun komutanı Süleymân b. Hişâm'dır.

Mervân ile Dahhâk'ın karşılaşması sırasında Hâricîler uygun bir mevki elde etmek için yüksek bir tepede konumlanmış, Mervân'ın kumandasındaki Şam ordusu bu tepeyi ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak tepeden ilk etapta uzaklaştırılanlar dışında, orada sonuna kadar direnen bir grup kalmış; bu grubun başında da Zekvân kabilesiyle birlikte Süleymân b. Hişâm bulunmuştur. Mervân, Benî Ümeyye neslinden olup daha önce kendisiyle husumete giren Süleymân b. Hişâm'ın, Hâricîlerin safında tepede konum alarak ok ve mızrak atışlarına devam etmesinden hoşnut olmamış ve "Benî Ümeyye'nin gençleri ok-mızrak talimi yapıyorlar!"

²⁷ Adem Apak, "Son Emevî (661–750) Halifesi Mervân b. Muhammed'in Harran'da Emevîler Devletini Yeniden Diriltme Çabaları Üzerine", *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa I*, ed. Kasım Şulul - Ömer Sabuncu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 150.

²⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/237-243.

²⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/237-241; Taberî, *Târih*, 7/323-326; Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-işraf*, thk. Abdullah İbrâhîm es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.), 282; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 22/395.

³⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 8/232.

diyerek duruma sitemini ifade etmiştir.³¹ Bu tabloda anlaşıldığı üzere, Süleymân b. Hişâm'ın Dahhâk'ın safında mücadelesini sürdürmesi, Mervân tarafından sert bir tepkiyle karşılanmış ve onun Hâricîlerle birlik olması, Benî Ümeyye içindeki rekabet ve ihtilafın boyutlarını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Dahhâk'ın bu isyanına insanlar teveccüh göstermiş ve bu durum Dahhâk'ı güçlü kılmıştır. Ancak bu husus onun sonunun gelmesine mâni olamamıştır.³²

Mervân ile Hâricîler arasında Dahhâk b. Kays'ın ölümünden sonra süregelen çatışmalarda Süleyman, Hâricî ordusuyla birlikte hareket etmeye devam etmiştir. Dahhâk'ın yerine lider seçilen Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkürî'yi destekleyen Hâricîler, Süleyman'ın önerisi üzerine Musul'a çekilerek Dicle kıyısında hendekler kazarak savunmaya geçmişlerdir.³³ Mervân, onları dokuz aya yakın süreyle muhasara altında tutmuş; bu süre zarfında Hâricîleri iyice sıkıştırmıştır. Şeybân ve Süleyman b. Hişâm bu süre zarfında Mervân'a güçlü bir direnç göstermiştir. Bu çatışmalar esnasında Süleyman b. Hişâm, Şeybân'ın yanında aktif biçimde yer alarak Mervân'a karşı devam eden mücadelenin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Rivayetlerde, Mervân'ın yaklaşık 30.000 kişilik bir orduyu elinde bulundurmasına karşın Şeybân'ın 5.000 kişilik kuvvetiyle Mervân'ı pek çok kez geri çekilmeye zorladığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Süleyman b. Hişâm, hem Hâricî çevrelerle geçici ittifak kurarak Mervân'a karşı husumetini sürdürmüş hem de bu uzun süreli çarpışmalarda Şeybân tarafında konum almıştır. Çatışmalar sırasında, Süleyman'ın yeğeni Ümeyye b. Muâviye b. Hişâm esir alınıp Mervân'ın huzuruna getirilmiş ve burada, bizzat Süleyman'ın gördüğü bir yerde elleri kesilerek idam edilmiştir.

Hâricîlerin arta kalan birlikleri tekrar kendi saflarına dönmüştür. Süleyman b. Hişâm, onlara Musul'dan ayrılma kararını tavsiye etmiştir. Zira bir yandan Halife Mervân önlerinde, diğer yandan Mervân'ın komutanı İbn Dubâre arkalarında konumlanmış ve ikmal yollarını kesmiştir. Artık yiyecek-içecek temin edemez hâle gelmişlerdir. Bunun üzerine Hâricîler Musul'dan ayrılıp Hulvân üzerinden Ahvaz'a doğru yola çıkmışlardır. Mervân da onların peşine, 3.000 kişilik bir birlikle İbn Dubâre'yi göndermiştir. O da geride kalanları öldürmüş, yollarını kesmiş ve çeşitli yerlerde onlarla savaşarak topluluklarını dağıtmıştır. Neticede, liderleri Şeybân b. Abdülazîz el-Yeşkürî ertesi yıl Ahvaz'da öldürülmüştür. Bu gelişmeler neticesinde Mervân, Musul ve çevresindeki direnişi kırarak Süleyman'ın Hâricîlerle olan ittifakını da sona erdirmiştir.³⁴ Süleyman b. Hişâm ise, ailesi ve mevlalarıyla birlikte gemilere binerek Sind bölgesine yönelmiştir. Mervân da Musul'dan ayrılarak kendi ikameti olan Harran'a dönmüş ve Hâricîlerin ortadan kaldırılmasından dolayı büyük bir sevinç duymuştur. Ancak bu sevinç kısa sürmüş, zira o, Hâricîlerden çok daha güçlü, daha kalabalık ve daha azimli Abbâsî hareketi ile karşı karşıya kalmıştır.³⁵

³¹ Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 9/266.

³² Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 246.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/223.

³⁴ Taberî, *Târîh*, 7/349-353.

³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/224.

2. Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs'a Sığınması ve Vefatı

Süleyman'ın Abbâsî hareketi sırasında nasıl bir konumda yer aldığı tespit edilememiştir. Ancak kaynaklarda onun Abbâsî hilafetinde öldürüldüğüne dair bilgiler bulunmaktadır. Süleyman, Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs'a sığınmış ve beraberinde iki oğlunu da getirmiştir. Ebü'l-Abbâs'ın hanımı Ümmü Seleme, Ebü'l-Abbâs ile Süleymân b. Hişâm hakkında konuşmuş ve Mervân'a muhalefeti dolayısıyla onu himaye etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs, Süleymân'a ve oğullarına müdahale edilmemesini ve himaye edilmesini emretmiştir.³⁶ Halife, onları onurlandırmış, minderler ve sedirlerde ağırlamıştır. Süleyman ve oğulları, Halife'nin aile fertleri ve özel dostları için düzenlediği akşam meclislerinde yer almışlardır. Abbâsî hareketinin önemli aktörlerinden Ebû Müslim el-Horasanî, Süleyman hakkında Halife'ye bir mektup yazarak, onunla ilgili "Eğer düşmanınla dostun senin yanında aynı konumda bulunuyorsa sana bağlı olan, sana yönelen bir kimse senden ne zaman umut eder? Sana muhalif olan, senden uzak duran düşmanın ne zaman senden korkar?" diyerek bir uyarıda bulunmuştur.³⁷ Bu ifadelerle, Süleyman'ın Ebü'l-Abbâs'ın yakın çevresine serbestçe girmesine yönelik eleştirisini dile getirmiştir.

Ebü'l-Abbâs ise Ebû Cehm b. Atıyye'yi yanına çağırarak kendisine hoş gelmeyen haberler ulaşan Süleyman'ın öldürülmesini istemiştir. Rivayete göre, Ebû Cehm de onu yanında bulunan oğluyla birlikte katletmiş ve cesetlerini asmıştır. Bazı nakillere göre ise Süleyman, Ebü'l-Abbâs'ın kolluk kuvvetleri reisi Abdülcebbâr'a teslim edilmiş, onun emriyle Müseyyeb b. Züheyr tarafından öldürülmüştür.³⁸ Başka bir anlatımda, Ebü'l-Abbâs'ın yanında bedevî şâir Südeyf, Ümeyyeoğulları'na yönelik sert eleştirilerde bulunduğu şiiirini söylemiştir. Süleyman da Halife'ye hitap ederek bu ifadelerin kendisinin ve oğullarının gizlice öldürülmesi planının bir işareti olduğunu dile getirmiştir. Halife ise Süleyman'ın sözlerini, aralarındaki güvenin sona erdiğinin göstergesi olarak nitelendirmiş ve böyle gizli bir suikasta gerek duymayacağını belirterek "Alın bunu!" emriyle onu derhâl gözaltına aldırıştır. Daha sonra verdiği emirle Ebû Cehm, Süleyman ve oğullarının başlarını kesmiş ve Halife'ye teslim etmiştir. Böylece Süleyman ve oğulları 132/749 yılında öldürülmüştür.³⁹

SONUÇ

Süleyman b. Hişâm, Emevî Devleti'nin iç mücadelesinde ve Anadolu'ya düzenlenen seferlerde aktif bir rol oynamıştır. Babası Hişâm b. Abdülmelik döneminde ordu komutanlığı yapması ve yaz seferlerine katılması, onun aile içinde nüfuz kazandığını ve askerî becerileriyle öne çıktığını göstermektedir. Ancak babasının vefatı sonrasında, özellikle Velîd b. Yezîd devrinde sert muameleye maruz kalmış ve hapsedilmiştir. Dolayısıyla Süleyman, hanedan içi

³⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/161; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb*, 3/242.

³⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/163; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1956), 1/330.

³⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 4/163.

³⁹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 255; Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şu'arâ*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, ts.), 39-40; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 22/397; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avni el-Bağdâdî Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berekât vdğr. (Dimaşk, 2013), 12/34; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/669.

rekabette zaman zaman zor duruma düşmüştür. Buna rağmen o, sırasıyla Yezîd b. Velîd, İbrâhim b. Velîd ve Mervân b. Muhammed dönemlerinde farklı pozisyonlarda yeniden ortaya çıkmayı başarmış; isyan eden kabilelere veya Hâricî çevrelere katılarak mevcut idareyle mücadele etmiştir. Bu durum, Emevî ailesine mensup olmasına rağmen, sadece hanedan bağlarının değil, kişisel siyasi çıkar ve husumetlerinin de onun davranışlarını belirlemede etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Velîd b. Yezîd'e muhalefetiyle başlayan süreç, Mervân'a karşı da aynı çizgide devam etmiştir. Siyasetteki istikrarsız tutumunu Abbâsîler döneminde de sürdürmüş; kişisel çıkarlar ve fırsatlar doğrultusunda yürüttüğü hamleleri bu dönemde de devam ettirmiştir. Dolayısıyla Süleyman, hanedan içindeki hiyerarşiye tek başına mahkûm olmamış; aksine ihtiyaç duyduğu anda kabile desteği veya Hâricîlerin gücüne yaslanarak kendi pozisyonunu korumaya çalışmıştır. Bu stratejisi, Mervân'ın önce kendisine eman vermesiyle aldığı itibarda veya Hâricîlere katılarak Emevî iktidarını zorlamasında görülmektedir. Hâricîlerin desteğine başvurması, aynı zamanda Emevî hanedanının iç mücadelesinin artık hanedanın geri dönülemez bir bölünmeye dönüştüğünün başka bir yansımasıdır. Çeşitli muharebelerde ardı ardına mağlubiyetlere uğrayan Süleyman, nihayetinde sığınma arayışına girmiştir.

Süleyman b. Hişâm'ın annesinin cariyeye olması, onun siyasî konumunu belirleyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Emevî döneminde, meşruiyet tartışmalarında sadece halifenin soyundan gelmek değil, annesinin konumu da önemli bir etki unsuru olmuştur. Cariyeden doğan çocukların hilafet adaylığı, annelerinin düşük sosyal statüsü nedeniyle, genellikle hür ve itibarlı ailelerden doğan kardeşlerine kıyasla daha zayıf görülmüştür. Bu durum, özellikle hilafet makamının nesep üstünlüğü ile meşrulaştırıldığı Emevî bağlamında belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Nitekim kaynaklarda, Süleyman b. Hişâm'ın babası Hişâm b. Abdülmelik döneminde önemli askerî görevler üstlenmiş ve hac emirliği gibi prestijli vazifelere getirilmiş olmasına rağmen, Mervân b. Muhammed'den önceki süreçte ciddi bir hilafet iddiasıyla öne çıkmadığı görülmektedir. Bunun muhtemel sebeplerinden biri, annesinin cariyeye olmasından dolayı hanedan içerisindeki konumunun yeterince güçlü görülmemesidir. Bu husus, Emevî hanedanının kendi içinde de bilinen bir sosyo-politik gerçekliktir. Nitekim cariyeden doğan şehzadelerin hilafet yarışında geri plana itildiğine dair başka örnekler de mevcuttur.

Abbâsîler döneminde Halife Ebü'l-Abbâs'ın yakın çevresine kabul edilmesi, kısa vadeli bir himaye sağlamış olsa da daha önce Emevî hanedanına mensup biri olarak gördüğü baskıların benzeri, Abbâsî Halifesi nezdinde de karşısına çıkmış ve siyasî gücünü kaybetmesine yol açmıştır. O, Emevî ve Abbâsî siyasî çekişmelerinde daima kendi inisiyatifi ve hırslı tutumuyla öne çıksa da değişken durumları sebebiyle kalıcı bir siyasî mevkide tutunamamıştır. Nihayetinde Abbâsî hareketinin galibiyeti sonrasında sığındığı başkentte, bedevî şair Südey'f'in kışkırtıcı söylemlerinin de etkisiyle Ebü'l-Abbâs'ın emriyle infaz edilmiştir. Böylece farklı dönemlerin siyasî çalkantılarında önemli bir aktör olarak öne çıkan Süleyman b. Hişâm, trajik bir sonla hayata veda etmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

An Unconventional Member of the Umayyad Dynasty: Commander, Rebel and Refugee Sulaymān b. Hishām

This study examines the political and military activities of Sulaymān b. Hishām, the son of the Umayyad caliph Hishām b. ‘Abd al-Malik, within a chronological framework and seeks to elucidate his position in the intra-dynastic power struggles. The central problem of this research lies in the fact that, despite being a significant figure in Umayyad historiography, the personality and activities of Sulaymān b. Hishām are both scattered throughout the classical sources and largely neglected in modern scholarship. The life of Sulaymān, who distinguished himself within the Umayyad dynasty by his military competence, political boldness, and oppositional stance, constitutes a significant example reflecting the disintegration process of the Umayyad state. The period in which he lived was marked by crises of caliphal legitimacy, tribal rivalries, and the rise of the ‘Abbāsīd movement. Therefore, this article aims to examine the political career of Sulaymān b. Hishām within the broader context of the era’s political landscape, thereby contributing to a deeper understanding of both the internal dynamics of the Umayyad dynasty and the transitional phase preceding the ‘Abbāsīd ascendancy.

Primary works of classical Islamic historiography—such as al-Balādhurī’s *Ansāb al-Ashrāf*, Ibn ‘Asākir’s *Tārīkh Dimashq*, Ibn al-Jawzī’s *al-Muntaẓam*, and Ibn al-Athīr’s *al-Kāmil fī al-Tārīkh*—have been systematically examined in chronological order. The reports concerning Sulaymān b. Hishām have been analyzed comparatively in terms of both isnād and content, and variant accounts from different sources have been consolidated. Throughout the study, the literature review has drawn not only on classical sources but also on contemporary academic research pertaining to Umayyad political history.

According to the findings of this research, Sulaymān b. Hishām gained prominence at an early age through his appointment as commander of the pilgrimage (amīr al-ḥajj) and his leadership of summer campaigns on the Byzantine frontier, achieving notable military success during the reign of his father, Caliph Hishām. However, during the reign of al-Walīd b. Yazīd, he became a target of intra-dynastic conflicts, was severely punished, and imprisoned. In the time of Yazīd b. al-Walīd, he played an active role in suppressing revolts and brought Palestine and Jordan under control. During the reign of Ibrāhīm b. al-Walīd, he was dispatched against Marwān b. Muḥammad but was defeated and forced to retreat at the Battle of ‘Ayn al-Jarr. Although he initially supported Caliph Marwān, their relationship soon deteriorated, leading Sulaymān to lead a rebellion centered in Ḥimṣ. After his defeat in this uprising, he forged a temporary alliance with the Khārijite leader Ḍaḥḥāk b. Qays and took part in prolonged battles around Mosul. Despite suffering repeated defeats at the hands of Marwān’s forces, he persisted in his political resistance until the rise of the ‘Abbāsīds ultimately brought an end to his political presence. In the final phase of Umayyad rule, Sulaymān emerged as a figure embodying the tensions of dynastic rivalry, military

factionalism, and tribal competition. His temporary collaboration with the Khārijites serves as a clear indication of the extent to which Umayyad authority had weakened.

According to the conclusions reached in this study, Sulaymān b. Hishām should not be regarded merely as a “rebel prince,” but rather as an active military leader during the decline of Umayyad political power. His eventual refuge under ‘Abbāsīd rule may be interpreted as a strategic attempt to survive within the shifting balance of power of his time. However, his execution by order of Abū al-‘Abbās al-Saffāḥ reflects the ‘Abbāsīd policy of eliminating all potential threats descending from the Umayyad lineage in their pursuit of political legitimacy. In this respect, the life of Sulaymān symbolizes, on the one hand, the disintegration of the Umayyad dynasty, and on the other, the harsh transformation brought about by the ‘Abbāsīd revolution. Ultimately, this study, through the biography of Sulaymān b. Hishām, reveals the political structure of the late Umayyad period, the dynamics of intra-dynastic relations, and the points of intersection with early ‘Abbāsīd politics. His story is noteworthy in that it demonstrates the significant influence of individual actors on the political processes of early Islamic history.

Keywords: Islamic History, Umayyads, Abbasids, Sulayman b. Hisham, Commander, Rebel.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Açikel, Ali. "Tokat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Apak, Adem. "Son Emevî (661–750) Halifesi Mervân b. Muhammed'in Harran'da Emevîler Devletini Yeniden Diriltme Çabaları Üzerine". *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa I*. ed. Kasım Şulul - Ömer Sabuncu. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- Ataş, Hacı. *Hac Emirliği Hz. Peygamber Döneminden Emevîlerin Sonuna Kadar*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Hişâm b. Abdülmelik'in Halifeliği ve Şahsiyeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.
- Demircan, Adnan. *Emevîler*. Beyan Yayınları, 2015.
- Duman, Abdülaziz. *Emevî Halifesi Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Hilafeti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Erbay, Enes Ensar - Yalçın, Mehmet Fatih. "Gerçek ve Mit Arasında Abdullah el-Battal". *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 45-72. <https://doi.org/10.15745/da.1233574>
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. thk. Ekrem Dîyâ el-Umerî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1977.
- Hawting, G. R. *The First Dynasty of Islam: The Umayyad Caliphate AD 661–750*. London and New York: Routledge, 2. Basım, 2000.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dimaşk*. thk. Amr b. Ğurâme el-Umrevî. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî. 21 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet 'Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1992.
- İbn Miskeveyh, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. *Tecâribü'l-ümem*. thk. Ebü'l-Kâsım İmâmî. 7 Cilt. Tahran: Surûş, 2000.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakât*. thk. Alî Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî. 16 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1956.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Mustafa Abdulkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Umar Abdusselâm Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed. *Tabakâtü's-şu'arâ'*. thk. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, ts.
- Kurt, Hasan. "Mervân II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/227-229. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi ve 'Sâife' Seferleri". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2 (2000), 1-22.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyin b. Alî. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. thk. Abdullah İbrâhîm es-Sâvî. Kahire: Dâru's-Sâvî, t.y.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyin b. Alî. *Mürûcüz-zeheb*. thk. Es'ad Dâğır. 4 Cilt. Kum: Dâru'l-Hicre, 1988.
- Namal, Rakiye. *Roma ve Geç Antik Çağ'da Paphlagonia Hadrianopolis'i*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berekât vdğr. 23 Cilt. Dımaşk, 2013.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk ve Sılatü Târîh et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-Türâs, 1967.
- Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Yiğit, İsmail. *Emeviler (661-750)*. İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.
- Yüksel, Mücahit. "İbrahim b. Velîd'in Kişiliği ve İktidar Mücadelesi". *Mütefekkir: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/9 (Haziran 2018), 65-77. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.441654>
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.